

TOPONÍMIA LLORITANA DEL SEGLE XIX. L'APEO DE GARAY (1818-1823)

Antoni Ginard Bujosa i Andreu Ramis Puig-gròs

Introducció

Sobre la toponímia històrica del terme de Llorito hem realitzat diferents aportacions. Un estudi amb voluntat de ser exhaustiu tracta de l'estructura territorial i de la toponímia del segle XVI (2010). Altres treballs, alguns específics o de caràcter més parcial, abasten des del segle XIII fins al segle XVIII; la majoria s'han recollit en una monografia (2008) o formen part de les comunicacions presentades a les Jornades d'Antroponímia i Toponímia.

En aquesta ocasió, les fonts documentals històriques, extretes de l'*apeo* que seguia les directrius marcades per Martín de Garay, ministre d'Hisenda (1816), permeten conèixer i analitzar la toponímia lloritana de principis del segle XIX, en un moment que coincideix amb els dos primers períodes d'independència municipal (1812-1814 i 1820-1823).

Hem de manifestar la nostra gratitud a Joan Vanrell i Torelló, que ens ha ajudat amb l'elaboració dels mapes.

Dues independències frustrades

Arran de la promulgació de la constitució de 1812, es produïa la primera independència del municipi de Llorito, així es feia efectiva la primera definició del terme municipal, a pesar que l'àmbit territorial ja estava definit pràcticament des de final del segle XVI, sobre la base del lloc de Manresa, o el lloc de Llorito, diferenciat dins el terme de Sineu.

L'accés a la independència municipal derivava de l'esperit de la Constitució de 1812. Segons el *títol VI (Del gobierno interior de las provincias y de los pueblos)*, *capítol I (De los ayuntamientos)*, *article 310: Se pondrá ayuntamiento en los pueblos que no le tengan, y en que*

convenga le haya, no pudiendo dejar de haberle en los que por sí ó con su comarca lleguen á mil almas, y tambien se les señalará término correspondiente.

La primera sessió de l'Ajuntament independent de Llorito és de 22 de novembre de 1812 (AMS 1/61 Ajuntament de Llorito. Actes de les sessions). Durant aquesta primera independència, l'11 de juliol de 1813, es duia a terme la divisió de termes de Llorito i de Sineu (AGCM X-372/17 s.f.). Els límits amb Sineu s'havien definit provisionalment sota la supervisió de Nicolau Dameto,¹⁴³ vocal de la Diputació l'any 1814. La delimitació, *que juzgo debe aprobarse y es la siguiente:*

Empezará á la parte del termino de Costix siguiendo por la división de Son Marron, y Bineteref quedando este en el termino de Sineu y aquel en el de Llorito, y desde esta división linea recta en el camino de Son Llull que antiguamente se llamaba el camino por el cual de la Villa de S. Juan iban á la de Inca, siguiendo dicho camino hasta el termino de S. Juan (AGCM X-372/17).

La darrera acta del primer ajuntament constitucional és de 21 d'agost de 1814 (AMS 1/61 Ajuntament Llorito. Actes de les sessions). Amb el retorn de Ferran VII, Llorito perdia la seva independència i es reintegrava al municipi de Sineu.

En una segona etapa, durant el Trienni Liberal, la independència municipal es recuperava a partir del 23 de març de 1820 i es perllongava fins al 12 de setembre de 1823 (AMS 1/61 Ajuntament de Llorito. Actes de les sessions). El 21 d'agost de 1822, la població empadronada a Llorito era de 1.012 ànimes (AGCM X-372/17). A causa del retorn de la política absolutista de Ferran VII, el 15 de novembre de 1823 s'acabava l'etapa liberal i Llorito tornava a reintegrar-se al municipi de Sineu.

Les fonts documentals

Per conèixer l'estat del territori municipal de Llorito els anys dels dos primers períodes d'independència, hom disposa de les dades de l'*apeo* de Garay, conservades en dos registres, un de l'Arxiu Municipal de Sineu (AMS 2/23) i l'altre de l'Arxiu del Regne de Mallorca (ARM D-1297).

El primer pertany a l'Ajuntament de Sineu i està elaborat el 1818, entre la primera i la segona independència municipal de Llorito. El segon fou elaborat específicament per l'Ajuntament constitucional de Llorito entre 1820 i 1823, per tal d'avaluar la riquesa del terme.

A. L'exemplar de l'Arxiu Municipal de Sineu (AMS 2/23) és un manuscrit enquadrernat en

¹⁴³ Pot ser Nicolau Dameto i Villalonga, documentat els anys 1814 i 1818, com a propietari de les possessions de Sineu de Son Garriga, Son Ferragut, Son Tell i Son Moixeta (MULET; VALERO; SASTRE, 2010: 114, 132 i 137).

pergamí de 257 folis numerats, amb l'encapçalament següent: *Villa de Sineu. Apeo y valoración General del capital y productos de todas las tierras, edificios y propiedades de dicha villa en el corriente año de 1818, con distinción de espacios, medidas y calidad, formado por el Ayuntamiento de la misma en cumplimiento de la Real orn. de 18 Febrero del proximo año, con asistencia y dictamen de los Peritos, Dn. Gaspar Joaqn. Riutort, Dn. Jayme Barcelo, Dn. Andres Font, Dn. Sebastian Ferrer, Pedro Juan Roig; Franco. Roig, Juan Bautista Vanrell y Antonio Vanrell, nombrados al efecto.*

Dins aquest volum, les anotacions s'agrupen per blocs amb els encapçalaments següents: *Forenses de Sineu* (f. 120); l'apartat *Llorito* abasta des del foli 144 fins al 187v, i el capítol *forenses de Llorito*, del 188 al 205v; al foli 206 comencen els *Forenses de Palma y otras villas*. Pel que fa a les referències toponímiques a peces de terra de Llorito, s'ha de dir que, a més de les referències de l'apartat *Llorito* i *Forenses de Llorito*, apareixen de manera esparsa dins el llibre, mesclades amb les altres anotacions o inscripcions dels distints propietaris. En aquest sentit, és significativa la presència de notes al marge (*P.L*) que precedeixen les parcel·les ubicades dins l'àrea del terme de Llorito. Suposadament, aquestes notes són una ampliació referida a les propietats que, com veurem, s'inclouen a la còpia de 1823.

Entre les persones anomenades a l'encapçalament hi figuren Joan Baptista Vanrell i Antoni Vanrell. Sens dubte, aquests eren els representants de la comunitat de veïns de Llorito. Ambdós són persones significades dels dos períodes d'ajuntament constitucional. Joan Baptista Vanrell era regidor del primer ajuntament i fou elegit batle constitucional el 20 de juliol de 1821. Antoni Vanrell figura com a elector i secretari el 1812 i com a regidor el 1820 (AMS 1/61 Ajuntament de Llorito. Actes de les sessions).

B. L'exemplar de l'Arxiu del Regne de Mallorca (ARM D-1297) és un plec de folis cosits, titulat *Copia del apeo general formado en el año 1818 de Real orden y habiendo correspondido a esta de Llorito echa la divicion con la de Sineu esta parte se da copia á la Exma Diputaon Provl.*

Hi consten específicament les propietats del terme de Llorito (1r-58v), més una relació dels propietaris forans, encapçalada pel títol «*forenses de Sineu*» (60r-73r). L'Ajuntament de Llorito remetia el plec a l'Ajuntament de Sineu l'any 1823: *Congregado legitimamente el Ayunto. constitul. hoy dia de la fha. despues de visto y examinado este quaderno del apeo genl. lo aprueba y firma por concordar con el original qe. queda á su cargo y archivado. Llorito 4*

Marzo de 1823.

L'especificitat i integritat del document de l'Arxiu del Regne de Mallorca, en els aspectes territorials, fa que sigui el document base per a la transcripció toponímica i la seva anàlisi, sense descartar, però, el contrast dels registres corresponents al manuscrit de l'Arxiu Municipal de Sineu.

Una primera conclusió derivada de l'acarament d'ambdós manuscrits, tant per la datació, com per l'estructura i els indicis procedents de les esmentades anotacions al marge, és el fet que el document de l'ARM és una còpia i alhora un extracte selectiu de propietats localitzades dins el terme de Llorito, a partir del document de l'AMS.

Toponímia i territori

Ateses les característiques de la documentació utilitzada, procedim a l'anàlisi toponímica en funció de o de forma directament lligada a l'estructura de la propietat. Per aquesta raó, agrupam els topònims en els quatre apartats següents: les propietats grans en procés de fragmentació; les rotes i els establiments de les terres sense la propietat matriu; el microparcel·lari consolidat; i els béns susceptibles de desamortització.

1. Propietats grans en procés de fragmentació

Una qüestió d'interès és observar l'evolució de les propietats grans, sotmeses gairebé sense excepció a un procés de parcel·lació o establiment que, en alguns casos, permet aflorar alguns microtopònims interiors que fins ara no havien aparegut a la documentació.

La propietat major de la possessió de *Son Bauló*, com a topònim principal, documentat des de 1535 (2010: 72), apareix en mans del canonge Manuel Verd,¹⁴⁴ que posseïa una casa al poble de Llorito, 24 quarterades i un quartó de terra, més una quarterada i mitja de vinya.

A Son Bauló, com a dada significativa de l'intens procés d'establiment, s'identifiquen altres tres partides de terra que estan en mans de la família Fontirroig, les de Gaspar Font i Roig (3 quarterades), Bartomeu Font i Roig (1 quarterada) i Domingo Font i Roig (2½ quarterades), descendents de la família que havia mantingut la propietat des del segle XVI. Una altra peça significativa és la de Llorenç Gomila, *Fred* (3 quarterades).

Així mateix, a Son Bauló hi consten un nombre considerable d'establiments en petita propietat (camp, vinya i també *selva*) que es denominen *Son Bauló* o *Son Boló*. Hem de tenir present també el genèric *Son Priedis*, que designa un altre grup d'establiments i que té l'origen en la donació feta, el 16 de març de 1692, per Pere Antoni Font i Roig de Son Bauló a la seva

¹⁴⁴ El 18 de setembre de 1807 es feia pública la promoció del pare Manuel Verd a canonge de la Seu (*Gazeta de Madrid*, núm. 83, de 18 de setembre de 1807).

neboda Praxedis Font i Roig, esposa de Joan Jaume de Son Joan Jaume (document d'arxiu particular).

Potser també s'han de vincular a Son Bauló, o a la Casanova, alguns topònims genèrics que s'han mantingut fins a l'actualitat i que registren els documents com a establiments en petita propietat. Són els casos de *la Tanca* (*la Tanque, la Tanca*), establiments de camp i figueres; *la Talaia* (al límit amb el terme de Montuïri, entre sa Casanova i Son Miralles); *los Castellàs*, que podria haver perdurat en l'actual *es Castellassos*, també al límit entre Son Bauló, sa Font i Son Miralles; *Son Florit*, a tocar de les terres actualment identificades com Son Pixedis; *lo Figuerat*, un topònim que també s'ha mantingut dins terres de sa Casanova; *Can Fontanet*, igualment als establits de Son Bauló; *Cova Fornera*, dins els establiments de sa Casanova (gairebé a tocar de la possessió de Son Cervera de Pina).¹⁴⁵

Les terres de *sa Casanova* procedeixen de la divisió de l'extensa propietat de Son Bauló, efectuada probablement entre 1601 i 1615. L'any 1818, sa Casanova es manté com a possessió en estat relicte, reduïda a 13 quarterades de terra, més una i mitja de vinya, propietat d'Andreu Parets,¹⁴⁶ però dóna lloc al genèric *Casa Nova* per designar nombrosos establiments en petita propietat (camp i vinya i també *selva*); i, encara, els més específics *establiment de la casa nova*; *casa nova Rota* i *las tanquetas la casa nova*, de localització més aviat intuïtiva.

El topònim major *Son Miralles* designa, des del segle XVI (2010: 96), la possessió de la família del mateix nom. El 1818 era d'Antoni Miralles de Son Miralles, de 18,5 quarterades, però amb un clar predomini de *Son Miralles* d'ús genèric per designar establiments en petita propietat (camp, vinya i també *selva*) i un específic *Son Miralles de la Font*, segurament originat per la proximitat amb la font Figuera. En aquest cas, tant per l'origen com per la situació, hauríem d'anomenar el topònim actual *es molí d'en Nina*, que podem identificar a la documentació en diferents registres de terres a Son Miralles, entre les quals «*una quarterada id. [a Son Miralles] molino id. [a son Miralles]*», propietat de Miquel Gili, *Nina*, valorada en 1.000 lliures (ARM D-1297, f. 42r). Per raons de veïnatge hauríem de tenir també present *Son Vent*, que designa establiments situats al límit del terme municipal de Montuïri, entre Son Miralles i Son Toni Coll (Montuïri). Un cas semblant és el del topònim actualment desaparegut *Son Ros* o *Can Ros*, referit a establiments de camp i vinya i situat dins terres de Son Miralles, ran del camí vell d'Algaida, gairebé a tocar del terme de Montuïri.

Tot continuant amb les propietats fragmentades, un altre cas és *Son Joan Jaume* i, més específicament, el conjunt de propietats lligades a la família Jaume des del segle XV (2010:

¹⁴⁵ Segons els estims de 1759: *la cova fornera del Dr. Andreu Parets qui dividex lo terme de Algayde* (AMS 2/19 1759, f. 72).

¹⁴⁶ Descendent del notari Andreu Parets Joan, que el 1713 ja era propietari de 73 quarterades a sa Casa Nova. Aquell any, Mateu Armen-gol Ribas li establí la propietat confrontant de Son Boivàs Vell (Montuïri) (*GEM*, XII, 359 i XIV, 289). Pel fet que una part de les terres de sa Casa Nova estan dins el terme de Montuïri, aquesta propietat també s'ha anomenat Son Parets o la Casa Nova d'en Parets, que el 1767 pertanyia al senyor Andreu Parets, doctor en ambdós drets (*GEM*, s.v. Parets, Son).

74 i seg.). En aquest cas, Son Joan Jaume es manté com a possessió propietat d'Antònia Aina Balaguer, viuda, de 9 quarterades de terra, més tres quarterades amb figueres, 11 quarterades de selva i set quarterades i un quartó de rota. També hi havia establiments en petita propietat que s'identifiquen amb els genèrics *Son Juan Jaume* i *Son Juan Jaume Rota*. Paral·lelament, s'ha de citar *una guarda. lo hort*, propietat de Joan B. Vanrell (ARM D-1297, f. 15r), probablement identificable amb l'actual *Hort de Don Llorenç* [Vanrell i Ramis], situat entre Son Joan Jaume, Son Joan Arnau i Son Pere.

Dins l'òrbita de les propietats dels Jaume hem de considerar també *Can Bieló* (de Gabriel Jaume) com a genèric d'establiments en petita propietat (camp i figural) i *lo Ravalleret* o *lo Ravellet*, denominador de tot un seguit d'establiments situats entre l'actual possessió de Son Joan Jaume i la carretera vella de Sineu, amb accés majoritari des del camí d'Inca. Un cas semblant seria *Son Pere* (que es manté com una propietat de 6 quarterades).

Pel que fa a les terres del **Colomer**, l'any 1818, el topònim major (*Predio lo Colomer*) designa la possessió propietat de Margalida Aina Riutort,¹⁴⁷ de 22 quarterades i mitja més una quarterada d'hort de reguiu. Toponímicament coexisteix amb el genèric *lo Colomer* emprat per designar tot un conjunt de parcel·les o establiments en petita propietat. A l'entorn de les terres del Colomer apareixen també *na Savall*, identificable amb l'actual Ca na Savall, que designa el comellar situat entre Ca ses Rectores, Palaci, el Colomer i la carretera de Sineu a Llorito.

Son Gelabert, procedent de l'antiga possessió de les Tortines, propietat de la família Gelabert des del segle XV (2010: 80), el 1818 sobreviu com a propietat gran i es documenta *Predio Son Gelebert*, en relació amb la possessió d'Aina Antich de Llorach,¹⁴⁸ amb un total de 220 quarterades (116 de camp, 4 de pleta i 100 de *selva*).

La propietat de Son Gelabert estava vinculada a la família Antic de Llorac des de mitjan segle XVII. Des de principis del segle XVIII, es constata l'existència de dues possessions de la mateixa propietat. El 1710, *Son Gelabert*, d'una banda, i *les Tortines*, de l'altra, eren de Joan Miquel Antic de Llorac i, juntament amb altres propietats, assolien un patrimoni valorat en 30.000 lliures (AMS. *Cadastrre 1710*, 2/17, f. 371v). Això no obstant, la divisió efectiva de propietat entre Son Gelabert Dalt i Son Gelabert de Baix és posterior a 1818.

D'altra banda, el genèric *Son Gelabert* es refereix als establiments en petita propietat que hom pot situar a la part nord del terme de Llorito, entre sa Comuna, Son Gelabert i la carretera vella de Sineu, però també entre el nord d'aquesta via, el camí des Rafalet i el terme de Costitx. Potser per aquesta situació hom podria vincular el topònim *lo Rafalet* als establiments de Son

¹⁴⁷ Segons Berard, l'any 1789, el Colomer era del senyor Josef Riutort.

¹⁴⁸ Aina Antich de Llorac accedeix a la propietat en quedar sense successió directa el seu germà Marià Antic de Llorac i Descatlar. Aina Antich estava casada amb el militar bretó Lluís de Rentierre Porrassé.

Gelabert als quals dóna accés l'actual camí des Rafalet.¹⁴⁹

Respecte al topònim **Paixarí** s'ha de tenir en consideració el lligam històric d'aquestes terres amb el llinatge Real (2010: 90 i seg.). L'any 1818, el *Predio Paxeri* és el descriptor de la possessió de Miquel Fiol *de Paixarí*, de 19 quarterades i mitja, més 6 quarterades de pinar, 3 de *selva*, una quarterada de vinya i 13 quarterades de rota amb figueres. Paral·lelament a la propietat major, sota el mot *Paxeri* s'hi agombolen tres propietats més, vinculades al llinatge Real: una de l'heretat d'Antoni Real *de Paixarí*, de 2,5 quarterades de terra, 2,5 quarterades de *selva*, 2 quarterades i 2 horts de rota i 2 quarterades i 2 horts de *selva*; una altra de Domingo Real *de Paixarí*, de vuit quarterades i mitja de terra i, la tercera, de Llorenç Estela i Antònia Real, de 2,5 quarterades de terra més tres quarterades i un hort de camp i *selva*. Lògicament, també hi ha, sobretot, altres establiments en petita propietat. En relació amb Paixarí, podem esmentar encara una partida de terra de 6 quarterades que identifiquem amb l'actual *ses Comes*, propietat del *comte* [sic] *de Bellpuig* i que aleshores pertanyia a la possessió de Son Brondo (*Predio s. Brondo*), dins el terme de Sant Joan.

La relació dels Fiol amb Paixarí es documenta a mitjan segle XVIII, a través de l'honor Jaume Fiol *de Paixarí*, que moria el dia 6 de novembre de 1790. Jaume Fiol era fill de Miquel i Antonina Miralles, natural de Montuïri i habitador de Paixarí, marit d'Antonina Anna Real *de Paixarí*. Aquesta era filla de Joan i Antònia Alzamora (de Petra), *de Paixarí d'Amunt*, essent viuda de Jaume Fiol *de Paixarí d'Avall*, moria el 5 de juliol de 1796. El matrimoni Fiol-Real tenia quatre fills: Miquel, Antonina Anna, Joana Maria¹⁵⁰ i Francina Anna.¹⁵¹ El successor fou Miquel Fiol *de Paixarí*, que fou nomenat batle constitucional de Llorito el 25 de desembre de 1813 (APLL, Enterraments 1772-1820 i AMS 1/61 Ajuntament de Llorito. Actes de les sessions).

Una altra propietat en procés de fragmentació i, per tant, amb un ús ambivalent del topònim és **Son Niell**, documentat des del segle XVI (2010: 96), que l'any 1818 només s'usa per designar establiments en petita propietat, tot i que tenim sense descriptor explícit la propietat de 9 quarterades i mitja i dos horts de camp i *selva* de Miquel Niell de la Mata, més una altra peça de tres quarterades i un quartó d'Antoni Niell, picapedrer. Així mateix, es registra el topònim *Pont Son Niell*, de localització incerta.

Un cas també destacable dins el conjunt de noms de propietats en procés de divisió és **Son Real**. L'any 1818, Son Real es conserva com a topònim major de la possessió (*Predio Son Real*) d'Isabel Maria Real, de 2 quarterades amb figueres, més 11 quarterades i mitja i sis quarterades
¹⁴⁹ Els establiments en petita propietat designats amb el topònim *Son Gelabert* conformen un conjunt de 3 parcel·les que sumen 5 quarterades d'extensió; *lo Rafalet* designa 11 parcel·les que sumen un total de 25 quarterades.

¹⁵⁰ Joana Maria Fiol, traspasada el 31 de desembre de 1789, filla de Jaume Fiol i Antonina Real, del lloc de Paixarí, era muller de l'honor Guillem Real, regidor de la vila de Sineu i conductor de Son Joan Arnau (APLL, Enterraments 1772-1820).

¹⁵¹ Els germans Miquel, Antonina Aina i Francisca Aina, tots Fiol *de Paixarí*, el 1818 tenien 12 quarterades de terra a Son Ras de Montuïri, presumiblement segregades de la possessió de Tagamanent (CANUTO, 2010: 22-23).

de *selva* i una quarterada de l'hort d'en Real. Son Real designa igualment dues parts de Son Real, una (*Predio Son Real*) propietat de Mariano Gacias¹⁵² (9 quarterades) i l'altra (*Son Real*) de Miquel Ramis d'Aireflor¹⁵³ (8 quarterades), fill de Miquel Francesc Ramis d'Aireflor Ferrer de Sant Jordi (1762-1811) i Magdalena Marcel i Bestard de la Torre (1772-1818). Un tercer *Son Real* era de Caterina Rosa Real (2 quarterades i un quartó amb figueres, més una quarterada d'hort i tres quarterades de camp) i, naturalment, nombrosos establiments en petita propietat de camp, vinya i figueres.

Lògicament, el nom conserva la relació històrica amb l'esmentada família dels Real. Això no obstant, Son Real i la, fins ara desconeguda, cavalleria de Son Real també tenen relació amb la branca de Sineu dels Ferrer de Sant Jordi i continuïtat a través dels Ramis d'Aireflor, que heretaren els béns dels Ferrer de Sant Jordi (Son Real) i els dels Figuera (Son Marron).

Per resseguir la presència dels Ferrer a Sineu ens hem de situar a principis del segle XVI. L'any 1519, Nicolau Ferrer era batle i figura al llistat de síndics i consellers dels anys 1504, 1509 i 1512; l'any 1508, Nicolau Ferrer era un dels jurats de Sineu (MULET; ROSSELLÓ; SALOM, 1996: 20, 22 i 337). Nicolau Ferrer de Sant Jordi i Torrelló fou cap dels senyors de la cavalleria de Son Real a Sineu (*GEM*, V, 275). Igualment, els estims de Sineu de gener de 1565 (AMS 1/26 Determinacions 1563-1565) registren l'Illa de Nicolau Ferrer. Durant el segle XVI, hem documentat pagaments censals de Joan Reial a Mateu Ferrer, sense poder determinar la seva identitat. La nissaga dels Ferrer es perllonga al llarg del segle XVII, com a batles de Sineu, els anys 1615 i 1679 (Nicolau Ferrer) i 1648 (Mateu Ferrer), i com a clavaris de la vila, el 1674-1675 i el 1694-1695 (Nicolau Ferrer), i com a clavaris de l'obra, 1618-1619, 1671-1672 i 1678-1679 (Nicolau Ferrer) i 1658-1658 (Mateu Ferrer) (MULET; ROSSELLÓ; SALOM, 2001: 31 i 60-61).

Joan Ferrer de Sant Jordi i Antic de Llorac, nét de Nicolau, capbrevà la cavalleria i morí el 1620. El seu fill, Nicolau Ferrer de Sant Jordi i Alomar, senyor de Son Real, es casà (1597) amb la seva cosina Francesca Gacies i Ferrer de Sant Jordi. Morí el 1657 i entre els fills hi havia Nicolau Ferrer de Sant Jordi i Gacies, canonge, i Vicenç Ferrer de Sant Jordi i Gacies (1615-1672), senyor de Son Real. El seu fill, Nicolau Ferrer de Sant Jordi i Gacies, senyor de Son Real, mort el 1723, s'havia casat amb la seva neboda Teresa Gili i Ramis d'Aireflor (*GEM*, V, 275-276).

Pel que fa a la desconeguda cavalleria de Son Real, podria tenir relació amb les alqueries d'Antoni Ferrer, documentades l'any 1514 com a confrontes de l'alqueria (i cavalleria) de *Gotnés: el 12 d'agost de 1514*, el ciutadà Antoni Busquets i sa germana Eleonor, donzella, estableixen a

152 Marià Gacies i Serra de Gaieta (Palma, s. XVIII-1860), jurista, doctor en Dret civil i eclesiàstic, fou cavaller de la Reial Orde Americana d'Isabel la Catòlica i assessor dels jutjats d'artilleria i d'enginyeria. Escriví diverses obres de caràcter jurídic (*GEM*, VI, 111). La propietat de Marià Gacies pot tenir relació amb els vincles familiars amb els Ferrer de Sant Jordi, si més no pels matrimonis de diversos Ferrer de Sant Jordi amb dones amb el llinatge Gacies (vegeu *GEM*, V, 276).

153 Miquel Ramis d'Aireflor i Marcel (1799-1855), regidor de l'Ajuntament de Palma, casat amb Margalida Alemany i Noguera de Superna (*GEM*, XIV, 178). Miquel Ramis també era propietari de Son Marron.

Mateu Armengol la possessió o alqueria dita *Gotnés*, alou de Joan des Bach i dels hereus d'en Tornamira i d'en Rovira, a cens de 15 lliures i dins un any adobarà el celler i una cambra veïnada i el molí i dins 5 anys adobaran la pallissa derruïda. Confronta amb el camí que va a Montuïri, alqueries d'Antoni Ferrer, Gabriel Estela, Pere Gacies i Gabriel Reial (ARM Arnau Carbonell C-268, f. 32, citat també a MULET, ROSSELLÓ, SALOM, 1996: 49).

Respecte a Son Real, el 10 de juliol de 1652, Joan Real de Son Real, en contemplació del matrimoni del seu fill Antoni amb Joana Ferrer, filla de Nicolau, li fa donació de la possessió de Son Real de Paixari. Als altres fills els deixa 287 lliures i 10 sous i es reserva per a ell 200 lliures (ARM Antoni Estela E-60, f. 115, citat a MULET; ROSSELLÓ; SALOM, 2001: 545). Així mateix, l'any 1661, una possessió a Son Real era de l'esmentat prevere Nicolau Ferrer de Sant Jordi i Gacies (nat el 1598), canonge de la Seu, doctor en Teologia i vicari general. La propietat, afectada per establiments, s'havia reduït a 13 quarterades. El propietari era renét de Nicolau Ferrer de Sant Jordi i Torelló, que fou cap dels senyors de la cavalleria de Son Real (*GEM*, V, 275-276 i XIV, 220). El 6 d'octubre de 1658, el reverend Nicolau Ferrer, canonge de la Seu, en nom del Capítol oferia al jurats de Sineu el blat i l'ordi del delme a favor dels habitants de la vila (MULET; ROSSELLÓ; SALOM, 2001: 72).

A l'*apeo* de 1818 també es documenta la segregació i fragmentació d'una part de les terres de **Son Marron**. La possessió era propietat de Miquel Ramis d'Aireflor (*Predio Son Marron*), de 267 quarterades (75 quarterades de terra, més sis quarterades amb figueres; 10 quarterades de vinya i 176 quarterades de *selva*).¹⁵⁴ Igualment, sota el genèric *Son Marron* apareixen els establiments de rotes situades entre el camí de Llorito a Inca i el camí del Rafalet. Potser també per contaminació de la propietat de *Son Ramon*, situada dins el terme de Costitx, s'usa aquest nom de lloc per anomenar altres establiments.

Segons l'arbre evolutiu de la propietat de la possessió de Son Marron, des del segle XVII, Antoni Figuera i Garcia (1680-1712) i sa dona, Margalida Garcia i Amer de la Punta (1637-1698), feren hereus Antoni Figuera i Garcia (1669-1747), canonge de la Seu, i Margalida Figuera i Garcia (1680-1712), casada amb Vicenç Ferrer de Sant Jordi Palou de Comasema i Ramis d'Aireflor (1685-1741). El successor fou Nicolau Ferrer de Sant Jordi i Figuera (1712-1792), casat amb Jerònia Belloto Moragues Rossinyol de Defla i Fontirroig (1714-1786). L'hereva fou Margalida Ferrer de Sant Jordi i Belloto (1735-1792), que es casà amb Miquel Francesc Ramis d'Aireflor Ferrer de Sant Jordi (1732-1795). El successor fou Miquel Francesc Ramis d'Aireflor Ferrer de Sant Jordi (1762-1811), casat amb Magdalena Marcel i Bestard de la Torre (1772-1818). El fill d'aquests fou Miquel Francesc Ramis d'Aireflor i Marcel (1799-1855). És la mateixa branca que heretava els béns dels Ferrer de Sant Jordi (Son Real) i els dels Figuera

¹⁵⁴ Respecte a Son Marron, Miquel Francesc Ramis d'Aireflor i Marcel (1799-1855), l'any 1849 traspassà la propietat a Antoni Rosselló de Son Fortesa i Pizà (1812-1891).

(Son Marron).

El romanent de les terres que la família Munar del Pujol havia posseït dins el terme de Sineu, el 1818, té continuïtat en la propietat de **lo Rafal**, que designa la possessió d'Antoni Aguiló,¹⁵⁵ de 28 quarterades i mitja i 2 horts, més 9 quarterades i 2 horts de vinya. El topònim *lo Rafal* seria hereu de l'antic *rafal de na Pocoví*, posteriorment conegut com a *rafal d'en Munar*, que, si fa no fa, seria el nom de lloc amb el qual es coneix l'actual possessió de *sa Rota d'en Palem*. Potser aquesta propietat es pot lligar, encara que només sigui per raons de veïnatge, amb la propietat (1818) del senyor Miquel Riera, de 9 quarterades de camp i vinya, que hauria donat lloc al topònim actual de **Can Riera**, entre Son Niell, Paixari, Son Virgo i el puig de Son Pastereta, i també (1818) amb *Son Coix*, una propietat de 6 quarterades situada entre terres de Son Munaret, Llorac i Paixari, que a principis del segle XIX era de Pere Munar *del Pugol*. Hauríem de considerar també el grup d'establiments anomenats Son Munar (*Son Muná*) i *Baix Son Munar*, de localització incerta però segurament entre les actuals terres de Son Munar i Llorac.

Les terres de **Son Mas**, a la part de llevant del terme, entre Llorac, Son Busquets, Son Estela, Son Real i Paixari, es designen amb el topònim *Predio Son Mas*, possessió dels hereus de Montserrat Oliver de 41 quarterades (28,5 quarterades, més 8 quarterades de vinya i quatre quarterades i mitja de *selva*), juntament amb els establiments de *Son Mas* en petita propietat.

També a la part de llevant del terme podem esmentar els topònims de Son Florit (*Predio s. Florit*), de Pere Jaume *Marquesí* (valorada en 1.850 lliures, sense especificar extensió), probablement origen de l'actual *Can Marquesí*. Així mateix, el nom **Son Pastereta** fa referència a tres quarterades de terra i dues quarterades de *selva*, propietat de Joana Maria Gelabert, *Palau*. **Son Virgo** (*Predio Son Virgo*) designa la part de la propietat que quedava dins el nou terme de Llorito, formada bàsicament per 14,5 quarterades de *selva*, de Joan Gayà, *Reüll*. A la mateixa contrada, s'han documentat els establiments en petita propietat del Pont de sa Llosa (*Pont de la Llosa*) i *lo Carritxó*, a migjorn i tramuntana, respectivament, dels puigs de Reig i de Son Pastereta.

2. Rotes i establiments de terres

L'any 1818 hi havia diverses antigues propietats que havien estat significatives durant els segles XVI i XVII i ja s'havien establert en tota la seva extensió. Els topònims d'aquests establiments són: *Llorac*, *Son Estela*, *Son Busquets*, *Son Lluc*, *la Font* i *Son Gacias*. Els processos d'establiment permeten afegir alguns topònims específics a l'interior d'alguns d'aquests àmbits.

Potser el cas més evident és el de *Llorac*, que ha desaparegut com a entitat diferenciada

¹⁵⁵ Possiblement fa referència a Antoni Marià Aguiló, *Querol*, fill de Bartomeu i Margalida Fortesa, que traspassà el malnom a la família Fortesa, amb la qual sembla que hi havia alguna relació familiar (PLANAS FERRER, 2003: 73-74 i 262) i (2004) «El llinatge Aguiló i els seus malnoms (s. XVII-XX)» a *Sobre onomàstica. Jornades d'Antroponímia i Toponímia (1993-2002)*. Pàg. 186.

(topònim major) i, per contra, dóna lloc a *Llorac* com a descriptor d'establiments en petita propietat, dedicats a cultius de cereals i vinya. Als que tenen el nom genèric, se sumen els establiments de *Ca n'Agulla* (*Cana guia de Llorach* i *Son Aguaya a lorach*); dels *Sestadors de Llorac* (*sastadors Llorach*); del *Bosquerró de Llorac* i de l'*Era de Llorac* (*la hera Llorach*) (una parcel·la d'11 quarterades), de localització desconeguda.¹⁵⁶ D'altra banda, els establits en petita propietat agrupats sota el denominador del *Molí de Llorac*, estan situats a l'entorn d'aquesta construcció entre la carretera de Llorito a Sineu, la de Llorito a Montuïri i Son Gacies. El topònim *la Serra de Llorac*¹⁵⁷ fa referència a establiments fets en un indret proper a l'extrem de ponent de les terres de l'antiga possessió, subaix del turó de Son Daviu.¹⁵⁸

Els descendents de la família Munar del Pujol, que havia tengut terres dins el terme de Sineu, són identificables, a principis del segle XIX, en la propietat de **Son Munaret**, de 4 quarterades, d'Arnau Munar *de Son Munar*. Això no obstant, les terres de Son Munaret són un establiment de la possessió de Llorac. En efecte, Arnau Munar i Gayà, el 26 de novembre de 1809, capbrevava aquestes terres. Arnau Munar, *de Son Munaret*, del terme de la vila de Sant Joan, fill de Llorenç i de Joana Gayà, *cons. difuntos*, posseïa tres quarterades i mitja de terra, de número de cinc quarterades més o menys, de pertinences del *Predio Llorach*. Confronta amb «*el Predio Llorach, con tierra de Miguel Munar su tio, con la de Juana Maria y Franca. Munar sus hermanas de las mismas pertenencias, con la de Miguel Munar su primo hermano y con el predio Son Brondo mediante camino*». Les posseïa com a donatari del seu pare, en contemplació de matrimoni, signat davant Joan Baptista Riera, notari, el 2 de maig de 1792. La terra havia estat comprada a Marià Agustí de Llorach, en acta en poder d'Antoni Muntaner i Muntaner, notari, el 23 d'octubre de 1781 (ARM ERC 1057, f. 116).

Finalment, els topònims de Son Estela, Son Busquets, Son Lluç, la Font, Son Gacies i Son Daviu, l'any 1818, han deixat de referir-se a propietats grans i designen exclusivament establiments en petita propietat. Així i tot, s'hauria de precisar que dins terres de Son Estela es documenta *Can Cugula*, indret situat a la part de migjorn de la carretera de Sineu a Llorito, a l'indret de Ca na s'Avall, proper a la punta d'en Pagès. Un cas semblant seria Ca na Martina (*campo Martina*), que designa un conjunt d'establiments procedents de terres originàriament vinculades a Son Busquets i Son Gacies.

156 Els establiments de Ca n'Agulla corresponen a 5 parcel·les que sumen un total de 4 quarterades i 3 quartons; els establiments dels Sestadors de Llorach abasten 10 parcel·les que sumen 14 quarterades, 3 quartons i 1 hort; sota el nom de Bosquerró de Llorach es re-

neixen 5 parcel·les que sumen tres quarterades i mitja.

157 Resulta significativa la referència següent: «*el llamado [camí] de Ses Comes, de Se Serra o de Son Daviu...*». Vegeu l'escriptura de compravenda atorgada per Sebastià Soler Terrasa a favor de Rafel Jaume Balaguer, davant el notari José de Barcia y Calero el 29 d'octubre de 1913 (arxiu particular).

158 Els establiments en petita propietat dits el Molí de Llorach agrupen un total de 19 parcel·les amb una extensió total de 21 quarterades i mitja. Els de la Serra de Llorac estan conformats per 4 parcel·les que sumen 7 quarterades.

3. El petit parcel·lari consolidat

Un altre bloc és el del conjunt de les propietats situades a la perifèria del nucli urbà que conformen un anell dens d'establiments en petita propietat que tenen l'origen als segles XVII i XVIII.

Son Joanico, amb horts, camp i vinya, situat a la part de ponent del nucli urbà, entre aquest i el Camp Jeu. Té l'origen en les terres dels Gelabert del Pou.

El *Camp Jeu*, situat entre el nucli urbà i sa Comuna, és objecte de diferents denominacions: *Campo el Jueu*, *Campo Jueu* i *Camp Jueu*, juntament amb *Camp Jueu*. *La rota*.

Un nom significatiu és el camí del cementeri (*camí del sementeri*), referit a l'actual cementeri municipal, que rebia el primer enterrament dia 15 de maig de 1814; després de tornar a enterrar dins el convent, a partir del 31 de juliol de 1820, els enterraments es feien al cementeri, construït en un cantó de sa Comuna.

Els Molins (*Los Molins*), situats en el turonet que hi ha entre el nucli urbà i sa Comuna i documentats des del segle XVII. Els anys 1818-1823, els titulars dels tres molins de vent fariners eren Antoni Picornell, *Moreno*, Joan Jaume, *Mino*, i Miquel Picornell, *Beato* (ARM D-1297, f. 37v-38r). Actualment es mantenen el primer i el tercer, anomenats d'en Poleo i d'en Beato.

Son Lluç (*Son Lluch*) designa la partida de terra situada entre Son Gelabert, el camí d'Inca, el camí de sa Comuna (actual carrer Major) i sa Comuna. *La Sorteta* és un altre topònim possiblement situable a la part de Son Lluç. Prop de Son Lluç, hem de citar el *camí del Vent*, precedent de l'actual carrer del Vent.

A la part de llevant del nucli urbà, la documentació deixa constància dels establits de Banyols (*Bañols*), possiblement al final del carrer de Sant Antoni; del Puig Magí (*Puig Magi*, *Puig Matgí*) i del Puig dels Frares (*Puig Frares* i *Puigs dels Frares*); així com de *la Punta* i de Palaci (*Palacio*).

A la part de migjorn del poble: *la Sort Capona*, entre la Costa i el camí de sa Font. *La Costa*. El més significatiu és l'actual camí de sa Font, anomenat camí dels Joncs amb parcel·les de camp i hort (*Camino de Jonchs*, *Cami jonchs*, *Camí de jonchs*), citat també *camí de la Font*. Can Pelai (*campo den Palay*) (ARM D-1297, f. 32v) podria tenir relació amb la terra dita *Son Pelai*, propietat del convent, d'una quarterada, que confrontava amb la vinya del convent de Son Bauló, registrada al segle XVIII; sembla que s'hauria pogut establir el 27 d'agost de 1798. El topònim *Baix de Can Pelai* podria referir-se a l'indret actualment conegut com la Vela. Un altre nom ben documentat i avui desaparegut és la Sort de na Guala (*Sort de na Guale*), situada a ponent del camí de sa Font.

L'anomenada *Tanca dels Frares* podria tenir l'origen en una peça de quatre quarterades, propietat del convent, a les terres de Son Bauló. Els dominics l'havien adquirida a Joan Miquel

Antich de Llorach el 30 de juliol de 1717 i hauria estat venuda abans de 1809.

Finalment, alguns topònims d'establiments en petita propietat ens resulten de localització opaca: *la rota*, *Pera Soler*, *la hera*, *lo molí*, *lo comallar*, *Ca na Blanca*, *Cap baix*, *la pleta* i *la bassa*.

4. Propietat i procés desamortitzador

A diferència de l'exemplar de l'Arxiu Municipal de Sineu, un punt d'interès de la font documental de l'Arxiu del Regne (ARM D-1297) és la seva coincidència amb una de les primeres iniciatives desamortitzadores. El document de 1818 registra, de manera incompleta, les propietats del convent; la còpia de març de 1823 indica els propietaris particulars derivats de la primera desamortització.

Les conseqüències de la desamortització a Llorito havien d'afectar directament tres àmbits de propietat: els objectius eren sa Comuna, la possessió de Son Joan Arnau i els béns del convent dominicà de Nostra Senyora de Loreto. La propietat comunal no apareix a la documentació de 1818-1823, probablement a causa del conflicte d'interessos sobre la seva propietat.

Respecte a la possessió de Son Joan Arnau, la documentació de 1818-1823, sense referències a la desamortització, la registra com a propietat de les monges del convent de Santa Caterina de Sena, constituïda per 108 quarterades de terra (20 de 1a, 30 de 2a i 58 de 3a), més 80 quarterades de *selva* (14 de 1a i 66 de 2a). De fet, la desamortització no es produí fins l'any 1837.

El cas més significatiu és el fet de poder documentar la primera desamortització dels béns del convent de Nostra Senyora de Loreto. Aquesta circumstància és interessant, perquè la documentació aporta informació complementària i perquè l'arxiu sobre la desamortització d'aquest patrimoni sembla desaparegut, si més no en part.

El 26 de gener de 1821 es feia efectiva la primera supressió del convent de Llorito, que tenia menys de 12 religiosos a la comunitat, per la qual cosa es procedia a una primera desamortització dels béns conventuals. Les terres, majorment en peces d'una quarterada, es posaren a l'encant: el 27 d'abril de 1821 se subhastà *una cuarterada tierra de pertenencias de la pieza llamada la Riba que fué de los suprimidos Dominicos de Llorito N° 15*, adjudicada a Pere Portell¹⁵⁹ per 15.944 rals de billó i 22 *maravedís* (ARM P-1412, f. 138-140). El mateix dia, Guillem Puig,¹⁶⁰ per un preu de 66.818 rals i 13 *maravedís*, rematava altres tres peces de terra:

- *Una pieza de tierra de pertenencias de la llamada La Riba señalada con el n° 17 que fué*

159 Segons Joana FERRAGUT (1974: 159), Pere Portell rematà per una extensió de 1,4220 Ha, equivalent a dues quarterades.

160 Guillem Puig rematà per una extensió de 2,1345 Ha, que equival a tres quarterades (FERRAGUT, 1974: 159).

de los suprimidos Dominicos de Llorito.

- De una cuarterada de tierra de tenor de una cuarterada y media llamada Sort den Jordana señalada con el n° 14 que fué de dicho convento.

- De una cuarterada n° 16 de las referidas pertenencias del espresado suprimido Convento (ARM P-1412, f. 142-144).

El 12 de juny de 1821 s'adjudicaren a Bartomeu Valentí Fortesa, *Moixina*, comerciant de Palma, les terres anomenades la Creu d'en Climent, la Vinya Vella de Son Bauló, el Figueraleit, el Bosquet i la Vinya de la Bassa pel preu de 118.707 rals i 29 maravedís (MUNAR, 1975: 123-124).

Segons l'expedient de venda, Bartomeu Valentí rematava per un total de deu *suertes* o *porciones de tierra*. La descripció de les peces és la següent: «*Varias porciones de tierra llamadas la Creu den Climent señaladas con los números nueve, diez y once, de otra pieza de tierra llamada la viña vieja de Son Bauló señalada con los números doce y trece, de otra pieza de tierra llamada el figueraleit señalada con los números diez y ocho, diez y nueve y veinte, de otra porción llamada el Bosquet señalada con el número veinte y uno y de otra porción de tierra llamada la viña de la basa señalada con el número veinte y dos*». Totes les terres procedien de les propietats de la *Comunidad de Dominicos de la espresada villa de Llorito*. Després de la desamortització de 1835, Marià Valentí Aguiló, *hijo y heredero* de Bartomeu Valentí, recuperava la possessió de les terres adjudicades el 1821 al seu pare amb data de 23 de setembre de 1835 (ARM P 1414 f. 357-359).

En teoria, el total de les terres adjudicades a Bartomeu Valentí Fortesa, *Moixina*, s'han avaluat en unes quatre hectàrees, equivalents a 5 quarterades i mitja (FERRAGUT, 1974: 159). Això no obstant, d'acord amb la informació extreta dels capbreus i en relació amb una hipotètica identificació de les peces de terra, probablement l'extensió era molt més gran i podria arribar a una vintena de quarterades. D'aquesta manera Bartomeu Valentí Fortesa s'hauria fet seves una part important de les terres desamortitzades. A més, seria possible pensar que les terres adjudicades als esmentats Pere Portell i Guillem Puig haurien pogut acabar a les seves mans.

Fins i tot, encara que s'hagin pogut documentar aquestes transaccions, probablement no es corresponen amb la totalitat del patrimoni que el convent posseïa en terres. Les peces documentades apareixen enumerades des de la número 9 fins a la número 22, de manera que desconeixem, com a mínim, les vuit primeres unitats.

El 15 de novembre de 1823, s'acabava el Trienni Liberal. Els religiosos recuperaven les propietats comunitàries i s'instal·laven novament al convent de Llorito. Seguidament, el 29 de desembre del mateix any, es confirmava la restitució de les propietats abans alienades.

Finalment, el juliol de 1835 es decretava la supressió de tots els convents i la desamortització dels béns. Dia 14 d'agost de 1835 els frares de Llorito abandonaren el convent. L'edifici

conventual i les terres que havien estat adjudicades a particulars el 1821 foren reintegrades als primitius compradors o als seus hereus en virtut del Reial decret de 4 de setembre de 1835. Entre els nous compradors destaca Marià Valentí Aguiló, fill de Bartomeu Valentí Fortesa, *Moixina*, que adquirí una part de l'edifici del convent i que fou el beneficiari de les terres adquirides pel seu pare.

Amb data de 23 de setembre de 1835, Marià Valentí Aguiló recuperava la possessió de les terres adquirides el 1821 per Bartomeu Valentí Fortesa (ARM P 1414, f. 357-359). A més, Marià Valentí, el 1844, fou l'adjudicatari de la part no cedida de l'edifici del convent. Alguns anys més endavant, segons l'amillament de Sineu de l'any 1863 (AMS *Amillamiento de Sineu 1863. 3. Forasteros*. Núm. 389), Marià Valentí i Forteza [sic], de Palma, apareix com a propietari de 6 quarterades i mitja i 46 destres de terra anomenada la Riba; d'una quarterada, tres quartons i trenta-cinc destres de terra igualment anomenada la Riba; de sis quarterades i tres quartons aproximadament de terra anomenada la Caseta; tres quarterades i un quartó aproximadament de terra anomenada Cas Frares i gairebé dues quarterades i mitja més contigües a Cas Frares, a més d'una casa a Llorito. Per tant, Marià Valentí era propietari d'aproximadament vint-i-dues quarterades de terra, que molt possiblement procedien de la desamortització de les terres del convent.

Els dos documents consultats registren les propietats del convent (1818) i els noms dels adjudicataris (1823). L'especificitat de la font és el fet que, a més dels tres citats, documenta un propietari fins ara desconegut: Joan [Palou] de Comasema, que figura com a titular de cinc quarterades situades *baix lo Pou* i de l'hort del convent.

AMS <i>Apeo</i> 1818, f. 187
Convento de P. Dominicos
1a 2 Quarteradas. 2 quartones Viña la Costa de 3a
2a 9 Quardas. 2 Cuartones baix lo Pou de calidad 2a
3a 6 Quardas. Campo y Viña son Baulo de calidad de 3a
4a 3 Quardas. Campo lo figueralet de 2a
5a 1 Quarda. Pinar de 3a
6a 4 Quardas. 2 Cuartones la Riba de 1a
7a 1 Quarda. 3 Cuartones campo Vina vella de calidad 2 ^a

f. 36v	ARM D-1297
f. 36v	Dn. Juan de Comasama
	Sinco quardes. un corn. Campo baix lo pou de 2a
	Una quarda. Un corn. Un huerto campo lo hort de ragiu de 1a
	Pedro Portell
	Una quarda campo la riba de 1a
	Guillo. Puig
	Dos quards. Un cortn. campo riba 1a
	Una quarda. Dos cors. Sort jordana 1a
f. 37r	Dn Bartte. Valentí
	Dos quards. Viña la costa de 3a
	Tres quards. Un corn campo lo pou 1a
	Tres quards. Campo lo figaralet 2a
	Dos quards. Pinar de 3a
	Una quarda. Tres corns. Campo la viña vey a de 2a
	Seis quards. Viña y campo son bolo

Conclusions

La documentació utilitzada de 1818 i de 1823 és el resultat de l'*apeo* de 1818. L'exemplar de l'Arxiu del Regne de Mallorca és complet i exclusivament referit a Llorito; és una còpia de l'*apeo* de 1818, feta l'any 1823, i relacionada amb el segon episodi d'independència municipal.

Des del punt de vista toponímic, una vuitantena de noms de lloc donen una visió del terme, tot i que no és un registre exhaustiu de la toponímia local. A través d'altres fonts és possible extreure més noms de lloc, sobretot de les zones parcel·lades. Malgrat el limitat nombre de topònims, com és lògic, les màximes densitats se situen a les zones d'establiments en petita propietat.

Pel fet de ser un document de caràcter fiscal, hi ha un predomini del nom del propietari

i de les qualitats de la terra per sobre els detalls toponímics. En aquest sentit, alguns dels noms desconeguts s'han pogut identificar a partir de referències extretes de l'amillament de 1864. Tot i així, com hem vist, encara romanen tot un conjunt de noms de localització incerta.

La documentació consultada posa de manifest que els processos de fragmentació de la propietat continuaven a bon ritme. Pel que fa a les grans propietats, és significativa l'aparició de nous noms de propietaris, una qüestió important per poder fer el seguiment de l'evolució de la propietat. En aquest sentit, serà interessant continuar la recerca, sobretot a la documentació del segle XVIII.

Bibliografia

- BERARD, Gerónimo de [edició de 1983]. *Viaje a las Villas de Mallorca 1789*. Palma: Ajuntament de Palma.
- CANUTO BAUÇA, Francesc (2010). «Notes de toponímia montuïrera. Son Ras», a *Mel i Sucre*. Núm. 362: 22-24. Sant Joan: Obra Cultural Balear.
- FERRAGUT BONET, Juana (1974). «La desamortización de Mendizabal en Mallorca. 1836-1846», a *Boletín de la Cámara Oficial de Comercio, Industria y Navegación de Palma de Mallorca*, núm. 684-685. Pàg. 125-179.
- GINARD BUJOSA, Antoni; RAMIS PUIG-GRÓS, Andreu (2007). «El patrimoni immoble del convent de Llorito», a *De la terra al cel. Patrimoni eclesiàstic a Llorito*. Mallorca: El Gall Ed. Pàg. 15-170.
- GINARD BUJOSA, A.; RAMIS PUIG-GRÓS, A. (2008). *Toponímia històrica i territori. Benigalip, Manresa, Llorito, Lloret*. Barcelona: Publicacions de l'Abadia de Montserrat; UIB (Biblioteca Miquel dels Sants Oliver; 32).
- GINARD BUJOSA, A.; RAMIS PUIG-GRÓS, A. (2009). «Família i territori. Els Munar del Pujol» a *Miscel·lània homenatge a Josep Estelrich i Costa*. Mallorca: Col·lectiu Teranyines. (Monografies Santjoaneres; 20). Pàg. 261-314.
- GINARD BUJOSA, Antoni; RAMIS PUIG-GRÓS, Andreu (2010). «De Manresa a Llorito. El trànsit cap a la modernitat: propietat de la terra i pobladors durant el segle XVI», a GINARD BUJOSA, Antoni; NIELL LLABRÉS, Francisca; RAMIS PUIG-GRÓS, Andreu (ed.). *Jornades d'Estudis*

Locals. Lloret de Vistalegre. 12 de desembre de 2009. Mallorca: Institut d'Estudis Balearics. Pàg. 59-168. *Gran Enciclopèdia de Mallorca* (1989-1998) [GEM]. Mallorca: Promomallorca Ed.

MULET RAMIS, Bartomeu; ROSSELLÓ VAQUER, Ramon; SALOM SANCHO, Josep M. (1996). *Sineu aixeca una nova església. Segle XVI.* Sineu: Ajuntament de Sineu.

MULET RAMIS, Bartomeu; ROSSELLÓ VAQUER, Ramon; SALOM SANCHO, Josep M. (2001). *Ja està fet Sineu. Segle XVII.* Sineu: Ajuntament de Sineu.

MULET I RAMIS, Bartomeu; VALERO I MARTÍ, Gaspar; SASTRE I BALAGUER, Joan (2010). *Les possessions de Sineu. Història i patrimoni.* Palma: J. J. de Olañeta, Editor (L'Illa de la Calma).

MUNAR OLIVER, Gaspar (1975). *Història de Lloret de Vista Alegre i del seu convent.* Palma de Mallorca: Ed. Moll.

PLANAS FERRER, Rosa (2003). *Els malnoms dels xuetes de Mallorca.* Palma: Lleonard Muntaner, Ed. (Refaubetx; 16).

PLANAS FERRER, Rosa (2004). «El llinatge Aguiló i els seus malnoms (s. XVII-XX)», a PLANIS GIL, Hermínia; ROSSELLÓ GAIÀ, Margalida (coord.) *Sobre onomàstica. Jornades d'Antroponímia i Toponímia (1993-2002).* Palma: Universitat de les Illes Balears.